

Van egy perce?

Rendhagyó emlékezés a száz éve született Örkény Istvánra

Van egy perce? – ezzel a kérdéssel fordultunk olyan, szerkesztőségünk látókörében élő személyekhez, akik amellet, hogy végzik rendes munkájukat, olvasnak, sőt mi több, Örkényt is olvasnak. Azt kértük tőlük, a maguk módján emlékezzenek meg az íróról: írják meg, mit szeretnek benne, elemezzenek egy (két) novellát, vagy idézzék meg szellemét egy percben. Az itt olvasható szövegek *rövidségük ellenére is teljes értékű írások. Előnyük, hogy az ember időt spórol velük, mert – sem az olvasó, sem a szerző szempontjából – nem igényelnek hosszú hetekre-hónapokra terjedő figyelmet. Rossz közérzet, zaklatott idegállapot nem akadály. Olvashatjuk őket ülve és állva, szélben és esőben vagy túlzásúfolt autóbuszson közlekedve. A legtöbbje járkálás közben is élvezhető.* Ha véletlenül ráismerünk az életünk egy mozzanatára, hát ne a szövegben keressük az okát. Az életünk ilyen. *Aki pedig valamit nem ért, olvassa el újra a kérdéses írást.* Ha így sem érti, olvasson Örkényt.¹

Hát honnan varázsoljak ide egy kiállítást?

Pádár
Eszter

Amikor a tavalyi év őszén felmerült a Petőfi Irodalmi Múzeumban, hogy a száz éve született Örkény István emlékére kiállítás készüljön, örömmel vállalkoztam a feladatra. Kiállítást rendezni nagy kihívás, ugyanakkor nagyon jó feladat. Kitalálni, hogy milyen eszközökkel lehet érdekesen és színesen bemutatni az írói életművet vagy annak egy hangsúlyos elemét, újraolvasni és értelmezni, szövegeket válogatni, egyszóval belemerülni valakinek a világába és megpróbálni átfordítani azt az irodalmi kiállítás nyelvére.

Örömmel vállaltam a rendezést, mert mindig kedvenc íróim között volt Örkény. Gimnazista koromban – bár az órákon nem jutottunk odáig, hogy tanultuk volna – már faltam az egyperceseket, rendszeresen velem volt a vékony kötet, pont jól befért a kabátzsebbe, az írások rövidek voltak és viccesek, lehetett idézni, felírni magamnak egy-egy részt. Emlékszem az akkori kedvencekre, amelyek a kamaszos-romantikus lelkületemhez passzoltak, és emlékszem, mennyire megfogott a Réber László-illusztrációk tömörsége, a szövegekkel való szoros egysége.

¹ A kurzivált szövegrészre minden Örkény-rajongó ráismer, az *Egyperces novellák Használati utasításából* valók (ÖRKÉNY 1977, 5. o.).

Részlet a kiállításból

Jó volt újra elővenni a köteteket, olvasni a drámákat, kisregényeket, új és újabb egypercesekben magunkra ismerni, jó volt felfedezni a gazdag levelezéskötetet és végignézni a műveiből készült számtalan filmet, tévéjátékot, színházi felvételt, hallgatni a hang- és tévéfelvételeken megmaradt, ma is élő Örkényt. Már-már annyira ismerőssé válni, mintha személyesen is találkozhattunk volna, tárlatvezetések alkalmával szinte saját történetekként idézni színes anekdotáit.

Már a legelején úgy terveztem, hogy a kiállítás egy nagy dobozlabirintus legyen, és a dobozokból nyíljanak ki innen-onnan tárlók, ahová el lehet helyezni relikviákat, helyek, ahová be lehet lépni, be lehet nézni, tárgyak, amelyek mögé be lehet kukucskálni. Mindez nagyon látványosan, már-már teátrálisan legyen megoldva, sok-sok geggel, trükkel, különleges megoldásokkal. Tehát az egész tér egy nagy dobozváros, amelyben a szövegeket és a különböző dokumentumokat a látogatóknak kell megkeresniük, felfedezniük, tehát az ő közreműködésükre is nagyban szükség van. Hiszen a kiállítás csak akkor működik, ha a látogató hajlandó részt venni a játékban, hajlandó a rendező elképzelése szerint végigmenni a labirintusban és megfejteni, felfedezni azokat a játékokat, feladatokat, amelyek elé állítjuk. Ebben Örkény egyik sokat idézett mondata is vezérelt,

amit az egypercesekről mondott: ezekben a szövegekben a „közlés minimumát nyújtja és a képzelet maximumát várja” az olvasóktól.

Az előkészületek során a *Magyar panteon* című egypercest olvasva magunkra ismertem, mármint az irodalmi, életrajzi tárlatok karikatúráját és egyben receptjét kaptam kézhez. A szövegben egy kiállításról olvashatunk, amelyet az éppen zárva tartó múzeum portása rögtönöz az iskolai kiránduláson lévő lányosztálynak. „Hát honnan varázsoljak ide egy kiállítást?” – hangzik a kérdés, de egy óra múlva már kész is a Hubauer Sándor-emlékkiállítás. Sokféle dokumentum megtekinthető itt: fotók, emléktárgyak, jelentéktelen apróságok, személyes holmik és családi ereklyék bizonyítják a főhős személyes nagyságát, korszakos jelentőségét. Itt egy ütött-kopott pléhvödör, egy tejfog, egy üvegét vesztett kis szemüveg, ott egy notesz, egy pucér gyermeket ábrázoló fotó, a „Dolgozó hetijegye”, amellyel munkába járt, sőt aznapi reggelije is: fél liter tej, tíz deka parizer, kenyér. Úgy éreztem, Örkény nevet rajtam, vagyis inkább velem együtt nevet, hogy ő ezt már évtizedekkel előbb látta, megírta, hogy egyszer majd neki is lesz évfordulója, amelynek kapcsán összegyűjtjük a relikviáit, különböző korszakait ábrázoló képeit, személyes tárgyait, és jól kiválasztott szövegeivel illusztráljuk és bemutatjuk az életét, és ezzel az egyperccsel egyszerűen a kezembe adja a megoldást. Miközben próbáltam elkerülni ezt az utat, természetesen fő célom mégiscsak ez volt: bemutatni az életművet, kevésbé ismert fotókat, történeteket és családi relikviákat tárni a nagyközönség elé, új összefüggéseket találni és gondolkodásra, de legfőképp olvasásra készíteni a látogatókat, elkerülve, hogy a kiállítás pátoszos, túlterjengős, szájbarágós és közhelyes legyen, bár ez utóbbi ellen talán nem is lett volna Örkénynek kifogása. Az egypercesből kiragadott rövid idézetek végigkísérik a teljes kiállítást, összekapcsolják a tematikusan két részre osztott tárlatot, összemossák valóság és fikció határait, ugyanakkor el is emelik azt a pátoszosságtól.

A kiállítás megtekintésekor az életrajzot bemutató való világot elhagyva egy tükörajtón keresztül léphetünk be az irodalomba, Örkény groteszk világába. Egy valódi dobozlabirintusba jutunk, tükrök sokszorozzák a teret, dobozokból épített falak között lépkedünk. A dobozokban egy-egy egyperccsel találkozhatunk, vagyis a különböző dobozokban minikiállításokat találunk, amelyek az egyperceseket hivatottak bemutatni. Semmiképpen nem egyszerű illusztrációkról van szó, épp azt szerettem volna elkerülni, hogy szimplán a szövegeket próbáljuk megjeleníteni, ábrázolni. A látogatónak az eredeti elgondolás szerint, a dobozok között haladva, azokat felfedezve és megkeresve kell rátalálnia az egypercesekre, és azokat elolvasva kell kibontania a minikiállítások értelmét. A dobozokban mintegy harminc egyperces feldolgozása található, de ha idevesszük Réber László illusztrációit is, amelyekkel a dobozrengeteg monotonitását oldottuk, vagy a teremben található eredeti telefonfülkét is, amelyben a telefonkagylót leemelve Örkény előadásában hallgathatunk meg egyperces novellákat, akkor ennél jóval több szövegre és idézetre ismerhet rá a látogató.

A kiállítás építése közben a szövegek válogatásában a legfontosabb elv az volt, hogy hogyan tudjuk bemutatni az adott egypercest, s egyben Örkény groteszk világát hogyan tudjuk megeleveníteni. A dobozok tehát – hasonlóan a szövegekhez – absztrakcióra és továbbgondolásra serkentik a figyelmesen olvasókat. Sok ismert és fontos, kedvenc szöveget terjedelmi okokból kellett elhagynom, másokat azért, mert nem lehetett igazán jól megoldani a bemutatásukat egydoboznyi terjedelemben. Sok esetben viszont épp ezért került előtérbe egy szöveg, mert adta magát. Ilyen találat volt számomra például az *Üzenet a palackban* című egyperces. Ennek szövegét egy hengerre írtuk rá, amelyet két oldalról ellentétes állású karral lehet tekerni; ahogy előre haladunk a szöveg olvasásával, az úszás karmozdulatait imitáljuk – és miközben kibontjuk a szöveg értelmét, hogy a mindenki számára ismert és egyszerű módon, úszással a felszínen tudjuk magunkat tartani, rájövünk, megúszhatjuk a dolgot nevetéssel is. Az élet nehézségein, kudarcain, személyes problémáinkon úgy lehetünk úrrá, ha tudunk mindenben – magunkon is – nevetni. Én akárhányszor olvasom végig ezt a *valahonnan a déli szélesség 17., a nyugati hosszúság 151. fokáról, körülbelül az Otahiti-szigetek magasságából* küldött szöveget, annyiszor tudok Becze Benedekkel, a főhőssel együtt örülni, és magyaroknak szóló praktikus és minden helyzetben megfontolandó jó tanácsát ma is aktuálisnak vélem.

Sokszor érzem úgy, hogy Örkény mindent tud a világról és rólunk, emberekről. Mint Woody Allen, jól ismeri a nőket és a férfiakat, ismeri a szituációkat, a közhelyeket, és mindenre találunk megoldást, passzoló idézetet a műveiben. A feje tetejére állított világot szemlélve magunkra ismerhetünk, mindennapi szorongásainkat, rémületünket oldhatjuk nevetés közben, mikor egy-egy szöveget újraolvasva rádöbbenünk arra, hogy ezek ma is aktuálisak, semmit nem vesztek érvényességükből, és érezzük, hogy írjuk is otthonosan mozognak mai felfordult világunkban.

A kiállítás megtekintése nem mentesít Örkény István szövegeinek olvasása alól. Reményeim szerint épphogy arra ösztönzi a látogatót, hogy otthon elővegye a könyveit, és olvassa újra írásait.

(A szerző muzeológus)

Tóték – szláv nyelveken